

ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

(80-140 μ.Χ.)

ΠΛΗΡΗΣ ΟΔΗΓΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ
DUX COMPLETUS STUDIUM

Οι Αποστολικοί Πατέρες

(80-140 μ.Χ.)

ΠΛΗΡΗΣ ΟΔΗΓΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

DUX COMPLETUS STUDIИ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΡΟΣ
ΑΓΩΝΑΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ ΣΤΟΝ ΑΡΧΙΚΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟ

β ‘

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΤΩΝ

Ευχαριστούμε το Θεό και Πατέρα διά του Ιησού Χριστού εν Αγίω Πνεύματι, διότι άνευ μεγάλης ανθρωπίνης βοήθειας και άνευ μεγάλης ιδίας αξίας, με την χάρη του Θεού, παρουσιάζουμε στους Έλληνες αναγνώστες, για πρώτη φορά, μια πλήρη και ολοκληρωμένη έκδοση των “Αποστολικών Πατέρων” με σκοπό τη μελέτη τους. Το έργο αυτό αποτελεί χέρι βοήθειας σε όλους τους μελετητές των Αγίων Γραφών, ξεδιπλώνοντας βήμα - βήμα τη Διδασκαλία, την Πρακτική και τη Νοοτροπία της αρχαίας Εκκλησίας.

Το αρχαίο κείμενο ευρίσκεται ακριβώς παράλληλα με την ελευθέρα μετάφραση η οποία έγινε ειδικά σε μικτή γλώσσα για να είναι απλή, κατανοητή και δροσερή. Στην ίδια συστοιχία υπάρχει οποιαδήποτε αναφορά στις Γραφές, ενώ τίτλοι σε κάθε κεφάλαιο, τονισμένες και υπογραμμισμένες φράσεις μαζί με πλήθος υποσημειώσεων βοηθούν τον αναγνώστη να μελετήσει τις Γραφές κάτω από τη μαρτυρία και την ερμηνευτική της αρχαίας Εκκλησίας.

Αναλυτικές εισαγωγές στην αρχή με βιογραφικά στοιχεία για κάθε Αποστολικό Πατέρα και πληροφορίες για τα γραπτά τους, μαζί με συνόψεις των στοιχείων που υπάρχουν σχετικά με τη Διδασκαλία, την Πρακτική και τη Νοοτροπία της αρχαίας Εκκλησίας, διαφωτίζουν περαιτέρω τον αναγνώστη.

Στο τέλος, συμπληρώματα, εξωβιβλικές πηγές, χάρτες, σχέδια, κατάλογος Βιβλικών αναφορών και πλήρες ευρετήριο, κατά θέματα, ολοκληρώνουν κάθε πληροφορία, σχετικά με την εποχή των “Αποστολικών Πατέρων.”

Την έρευνα, επιμέλεια, συγγραφή, διόρθωση και σελιδοποίηση έκαναν οι διάφορες ομάδες εθελοντών του Κέντρου Βιβλικών και Πατερικών Σπουδών: “Η Αποστολική Πίστη” -μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται καθηγητές φιλόλογοι και θεολόγοι- οι οποίοι επιθυμούν να παραμείνουν ανώνυμοι δίνοντας τη δόξα και την τιμή σε Εκείνον ο Οποίος ενέπνευσε και οδήγησε τους Αποστολικούς Πατέρες, τους “διαδόχους των αποστόλων” (2 ΤΙΜ., 2[Β]:2).

ΟΙ ΕΚΔΟΤΕΣ

Μεταφράσεις:

ΒΜΒ: Κ.Δ.-Μετάφραση αρχιμανδρίτη καθ. Βάμβα
ΒΜΒ: Π.Δ.-Μτφρ. Βάμβα απο το Μασωρητικό
ΔΛΚ: Μετάφραση καθηγ. Δεληκωστόπουλου
ΔΜΤ: Δημοτική Μετάφραση-επιμ., ΗΑΠ
ΕΒΕ: Μτφρ. Ελληνικής Βιβλικής Εταιρείας
ΚΜΝ: Ιερά αρχέτυπα Κ.Δ. και μτφρ. Ο΄
ΤΡΜ: Ελευθέρα απόδοση καθ. Π.Τρεμπέλα
ΦΙΛ: Μετάφραση Σπ. Φίλου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ

Οι “Αποστολικοί Πατέρες” με το κύρος, την εγκυρότητα του λόγου και της μαρτυρίας τους οδήγησαν τους Χριστιανούς των δύο πρώτων αιώνων στην ασφαλή οδό του Κυρίου. Η Εκκλησία ανδρώθηκε με τις διδαχές και το παράδειγμά τους σε καιρούς δύσκολους και μαρτυρικούς, στραμμένη στην εσχατολογική προσμονή.

Υποδεχόμαστε με ιδιαίτερη χαρά και ικανοποίηση τη νέα έκδοση της σύνολης γραμματείας των “Αποστολικών Πατέρων” από το Κέντρο Βιβλικών και Πατερικών Σπουδών. Πρόκειται για φροντισμένη εκδοτική απόπειρα, με κατατοπιστικές εισαγωγές, παράθεση του πρωτοτύπου κειμένου με παράλληλη νεοελληνική μετάφραση, επαρκή σχολιασμό και πολύ χρήσιμα ευρετήρια. Πιστεύουμε ότι η παρούσα έκδοση θα αποτελέσει χρήσιμο οδηγό μελέτης για κάθε ενδιαφερόμενο.

Dr. Φώτιος Ιωαννίδης
Τμήμα Θεολογίας, Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσ/κης

Η εμπειριστατωμένη με επιστημονική τεκμηρίωση έκδοση των Αποστολικών Πατέρων αποτελεί σπουδαία και πολύτιμη προσφορά στη Χριστιανική Γραμματεία. Πλουτίζεται ο θρησκευτικός κόσμος με την έκδοση αυτή και κατανοεί ότι η συνέχεια του Αποστολικού έργου αποτέλεσε το κριτήριο της γνησιότητας της χριστιανικής ζωής και της διακρίσεως των αιρέσεων.

Μετά τους χρόνους των Αποστόλων οι Αποστολικοί Πατέρες κατέδειξαν με την αγιότητά τους και τα πολύτιμα συγγράμματά τους ότι η Εκκλησία αποτελούσε μία σφριγώσα θρησκευτική κοινότητα με παραρτήματα διασκορπισμένα σε όλα τα κέντρα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Η έκδοση των Αποστολικών πατέρων έχει μεγάλη αξία για τη σημερινή Εκκλησία και αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στους εκδότες.

Πρωτοπρεσβύτερος Ευάγγελος Σκορδάς
Λυκειάρχης-Εφημέριος Εξαρχίας Παναγίου Τάφου Αθηνών

Το Χριστοκεντρικό κήρυγμα των μαθητών και μαθητριών του Χριστού έφερε αποστολικούς και ιεραποστολικούς εκατονταπλασίονας καρπούς.

Και ιδού! Οι ταπεινοί «άμβωνες» της πρωτογενούς Εκκλησίας του Χριστού δεν μένουν κενοί μετά τον μαρτυρικό θάνατο των 12 και 70 αποστόλων.

Με την βιολογική τελετή του *υιού της βροντής* Ιωάννη του χρυσαετού του Λόγου, εκλείπουν οι πρώτοι μαθητές αλλά όχι και το χάρισμα της εν Χριστώ μαθητείας.

Οι μαθητές των μαθητών, γενεά πρώτη μελλομαρτύρων αναλαμβάνει την διακονία του λόγου και της φιλοπτωχίας, όπου κατά Παύλον «έκλαιον μετά κλαιόντων» ως γνήσια όργανα του Παρακλήτου και «έχαιρον μετά χαιρόντων», θεωρητικοί θεολόγοι, Χριστολόγοι, Εκκλησιολόγοι, θεμελιωτές του τριαδοχριστολογικού δόγματος και του ευρύτερου πρακτικού εναρέτου τρόπου της «εν Χριστώ ζωής».

Πατέρες, Ποιμένες, Διδάσκαλοι, Οργανωτές του έργου πάνω στις ακόλουθες αρχές των Ιερών Ευαγγελικών επιταγών:

Κάθε διακονία αποτελούσε θεία δωρεά σύμφωνα με το *δωρεάν ελάβατε, δωρεάν χορηγήσατε* την χάρη του Θεού. Ασθενείς οι Αποστολικοί Πατέρες εθεράπευσαν, συγχώρεσαν αμαρτίες, δαιμόνια εκδίωξαν, θρυματισμένες καρδιές και ραγισμένες σχέσεις οικογενειών αποκατέστησαν, εκήρυξαν ενιαυτόν του Κυρίου χρηστόν, τυφλούς φωτοδότησαν και αιχμαλώτους απελευθέρωσαν, αύξησαν την αύξηση του σώματος του Ιησού και τον Θεόν εδάνεισαν, φτωχούς ελεούντες κατά την οικονομική τους δυνατότητα.

Δαφνόφυλλα λοιπόν και μύρο στους τάφους του:

Κλήμη επισκόπου Ρώμης, της προκαθημένης της αγάπης (

Ιγνατίου του μάρτυρα, επισκόπου Αντιοχείας

Πολυκάρπου του μάρτυρα, επισκόπου Σμύρνης,

Αριστείδη και Κοδράτου των Απολογητών

Ερμά του αποστολικού και Παπία επισκόπου Ιεραπόλεως.

Και τα ιερά ονόματα αυτό γραμμένα «τιμίω θεανθρωπίνω αίματι», του και αποστείλαντος αυτούς ανεπαναλήπτου **παιδαγωγού της Ναζαρέτ.**

Στην Ελληνική βιβλιογραφία είναι πολύ *αναιμική* η έρευνα για τα πρόσωπα και τα κείμενα των Αποστολικών Πατέρων, ίσως γιατί κάποιοι επίσημοι κύκλοι φοβούνται την ευαγγελική απλοτητά τους.

Πάντως, το πρώτο πληρέστερο πόνημα υπήρξε του Βασίλη Μουστάκη στις εκδόσεις *Αστέρος*, όπου παραθέτει τα κείμενα σε δική του αριστοτεχνική μετάφραση με σπάνια θεολογική ακριβολογία.

Τα πιά πάνω όμως όπως ιστορικά διατυπώνονται και ιστορικοθεολογικά αν-αλύονται περιλαμβάνονται στον ανά χείρας μνημειώδη τόμο,

Οι Αποστολικοί Πατέρες.

Dr. Γεώργιος Μουστάκης
Διδάκτωρ Πανεπιστημίου του Σικάγου,
Θεολόγος Πανεπιστημίου Αθηνών

Η επαφή με τα κείμενα αυτά έρχεται να προσφέρει μιά αναγκαία και ωφέλιμη διάσταση στην θεολογική και βιωματική ζωής της εκκλησίας. Αξίζουν συγχαρητήρια στους εκδότες και για την ιδέα αλλά και για την άρτια εκτέλεση της. Ευχόμαστε και ελπίζουμε τα κείμενα αυτά να αποτελέσουν αφορμή για γόνιμη συζήτηση σχετικά με το πολύπαθο θέμα της «*αποστολικότητας*».

Αιδ. Παναγιώτης Κανταρτζής,
Διδάκτωρ Θεολογίας, Αριστελείου Πανεπιστημίου Θεσ/κης

OT'

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η

Αγία Γραφή, δηλαδή τα “λόγια του Θεού” (ΡΩΜ., 3[Γ]:3), εισάγουν τον κάθε άνθρωπο που τα μελετά ζητώντας να γίνει μαθητής του Χριστού, σε ένα μοναδικό γεμάτο θαύματα και ευλογίες κόσμο, στον κόσμο των ανθρώπων που είχαν επικοινωνία με το Θεό. Όλοι αυτοί γνώρισαν και γεύθηκαν, άκουσαν και μελέτησαν τον “λόγο του Θεού”, και ανακάλυψαν ότι αυτός κατέχει μια μοναδική και τεράστια δύναμη να απελευθερώνει τον άνθρωπο από την άγνοια, τη σύγχυση, την αμαρτία, την κάθε είδους εκμετάλλευση και τις δυνάμεις της φθοράς και του θανάτου.

Όμως τα θαυμαστά “λόγια του Θεού”, λόγια πολύπλοκα και αιώνια, ζωοποιά αλλά και θανατηφόρα, απέραντα και πάντοτε επίκαιρα δεν προσεγγίζονται επιπόλαια και πρόχειρα. Αυτό το απέδειξε περίτρανα με τον πλέον οδυνηρό τρόπο η διςχιλιετής ιστορία της Χριστιανικής εκκλησίας. Έτσι, δημιουργήθηκαν πλήθη Χριστιανικών εκκλησιών και ομάδων χωρισμένες σε χιλιάδες δόγματα κι αιρέσεις, που “νομίζουν” (1 ΤΙΜ., 6[ΣΤ]:5) ότι πλησιάζουν το Θεό ή βοηθούν άλλους ανθρώπους να Τον πλησιάσουν.

Γιατί όλο αυτό το χάος και η παρανόηση; Διότι ο λόγος και οι ενέργειες του Θεού χρειάζονται ερμηνεία. Ερμηνεία όμως γνήσια και αληθινή που θα οδηγήσει σε ζωοποίηση και σε κατανόηση των αδιεξόδων. Αυτή την ερμηνεία μας έδωσε έγκυρα και μεθοδικά η αρχαία Εκκλησία, η ίδια Εκκλησία που μας διαφύλαξε, καθόρισε παρέδωσε τον κανόνα (δηλαδή τον κατάλογο) των βιβλίων των ιερών Γραφών. “Οι πατέρες (1*) των τριών πρώτων του Χριστιανισμού αιώνων είναι και παραμένουν και θα παραμένουν εις το διηνεκές, οι πρώτοι και κύριοι ερμηνευτές της σκέψεως και των αισθημάτων της αρχαίας Εκκλησίας...” Κ. Γ. Μπόννης, καθηγητής Πατρολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών

Αυτό δεν σημαίνει ότι κάνουμε δουλική απομίμηση των γραπτών των Πατέρων (διότι οι πατέρες δεν ήταν αλάνθαστοι, αλάνθαστο είναι μόνο το Πνεύμα του Θεού, αλλά απλανείς), όμως εντρυφώντας μέσα στη Διδασκαλία, την Πρακτική και τη Νοοτροπία της αρχαίας Εκκλησίας όπως αυτοί μας την παρέδωσαν, απορρίπτουμε οποιοσδήποτε φαντασιώσεις ή διανοητικές συλλήψεις Βιβλικών μελετητών και όλες τις “θεολογίες” που ζητούν να συγκαλύψουν και δικαιολογήσουν την εκκοσμίκευση της Εκκλησίας και την απομακρυνσή της απ’ το αρχικό νικηφόρο μοντέλο.

Κάνουμε δηλαδή “προκοπή”, κατά την έκφραση του μεγάλου Βασιλείου, μέσα στα όρια και την ερμηνευτική που μας παρέδωσε η αρχαία Εκκλησία, διότι «Πίστη ...εμείς ούτε άλλους νεωτέρους γραφομένη παραδεχόμεθα, ούτε τολμούμε να παρουσιάσουμε τα γεννήματα της δικής σκέψης, για να μη κάνουμε ανθρώπινα τα διδάγματα της ευσεβείας, αλλά εκείνα τα οποία διδαχθήκαμε από τους αγίους πατέρες, αυτά σε αυτούς που μας ερωτούν εξαγγέλομεν...» Βασίλειος Καισαρείας (330 - 379), Επιστολή 140η

Ο πρώτος κύκλος απο την μαρτυρία της αρχαίας Εκκλησίας είναι οι **Αποστολικοί Πατέρες**: “Αποστολικοί Πατέρες ονομάζονται οι πρώτοι μετά τους αποστόλους συγγραφείς, οίτινες ελθόντες εις στενάς προσωπικές σχέσεις μετ’ αυτών ενεκολπώθησαν την διδασκαλίαν των, γενόμενοι μιμηταί και της ζωής των, και ανεδείχθησαν ούτω εν τη εκκλησία οι πρώτοι θεματοφύλακες της παραδόσεως των, χρηματίσαντες μαθηταί και αυτόπται μάρτυρες αυτών, όπως και ούτοι υπήρξαν μάρτυρες και μαθηταί του Κυρίου.” Έτσι εμπειριστατωμένα αποδίδει τον όρο ο καθηγητής Π. Τρεμπέλας σε μιά παλαιά έκδοση των Αποστολικών Πατέρων.

Ο όρος βέβαια “αποστολικοί Πατέρες” εισήχθη από τον ερευνητή J.B. Cotelier (+1686), αλλά από την αρχαία εποχή, το επίθετο “αποστολικός” αποδόθηκε απο τον Ειρηναίο, τον Τερτυλλιανό και τον Κλήμεντα Αλεξανδρείας, στους Αποστολικούς Πατέρες Βαρνάβα και Πολύκαρπο Σμύρνης.

Τα σχετικά λιγοστά έργα των Αποστολικών Πατέρων, αποτελούν τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ των Αποστόλων και της μετά αυτών εποχής. Καθώς δηλαδή τα γραπτά της Καινής Διαθήκης που συνέθεσαν οι απόστολοι της πρώτης γενιάς, αποτελούν τον αδαμάντινο κρίκο που συνδέει τον Σωτήρα με τη νεογέννητη Εκκλησία, έτσι τα γραπτά των Αποστολικών Πατέρων αποτελούν το επόμενο χρυσό κρίκο που συνδέει την Αποστολική γενιά με τους Μεταποστολικούς πατέρες, δηλαδή τους “διαδόχους των διαδόχων των αποστόλων”.

Στο σύνολό τους οι “πνευματικοί αυτοί πατέρες” του ποιμνίου της Αποστολικής Εκκλησίας, δηλαδή ο **Κλήμης Α’ Ρώμης**, ο άγνωστος συγγραφέας της **Ομιλίας προς Κορινθίους**, ο **Ιγνάτιος Αντιοχείας**, ο **Πολύκαρπος Σμύρνης**, οι **περί τον Βαρνάβα συντάκτες της ομώνυμης επιστολής**, ο **Ερμάς**, ο **συντάκτης ή οι συντάκτες της Διδαχής**, ο **Παπίας** και οι **Απολογητές Κοδράτος και Αριστείδης**, (η προς Διόγνητο επιστολή είναι έργο του 150-160 μ.Χ. και μελετάται με τους Μεταποστολικούς πατέρες), υπήρξαν λιγότερο ή περισσότερο μαθητές ή ακουστές των Αποστόλων του Α’, Β’, Γ’ και Δ’ κύκλου. (*2)

Μολονότι πολύ λίγα πράγματα είναι γνωστά για την ζωή τους, εν τούτοις τα έργα τους μιλάνε από μόνα τους καθώς γράφθηκαν για καθαρά πρακτικές ανάγκες χωρίς πρωτοτυπία ή κάποια ιδιαίτερη λογοτεχνική μορφή. Αυτοί έγραφαν απλά για να βοηθήσουν τους πιστούς διότι, “τα κείμενα των Αποστολικών Πατέρων δεν ανήκουν στα κλασσικά Αττικά κείμενα αλλά στην ‘κοινή’ γλωσσική διατύπωση της εποχής τους...”, όπως συνοψίζει ο καθηγητής Θ. Κρικιώνης, και αγωνίσθηκαν για την “πίστη που έχει δοθεί μια για πάντα στον λαό του Θεού” (ΙΟΥΔΑ 3, μτφρ. ΒΕΤ), καταπολεμώντας τον Ιουδαϊσμό και τους Δοκητές έχοντας ως κύριο χαρακτηριστικό τους την καθαρότητα από επιδράσεις απ’ τον Ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Είναι στην ουσία οι θεματοφύλακες για τους οποίους κάνει μνεία ο απόστολος Παύλος στη Δευτέρα προς Τιμόθεο επιστολή του, “...πιστοίς ανθρώποις, οίτινες ικανοί έσονται και ετέρους διδάξαι...” (2[B]:2-KMN).

Για το λόγο αυτό ο Ιγνάτιος δεν είναι άλλος απο τον “άγγελο” των Σμυρναίων της Αποκάλυψεως (2[B]:8), ο Ερμάς μάλλον ο γνωστός του Παύλου (ΡΩΜ., 16[ΙΣΤ:14), ενώ ο Ειρηναίος στην Προς Φλωρίνο επιστολή του χαρακτηρίζει τον Πολύκαρπο όπως ειπώθηκε “αποστολικό”, ο δε Κλήμης Αλεξανδρείας “απόστολο” “...ο Σιναϊτικός κώδικας περιλάμβανε την Επιστολή του Βαρνάβα και τον Ποιμένα του Ερμά...ενώ ο Αλεξανδρινός Κώδικας περιλάμβανε κείμενα γνωστά ως Α’ και Β’ επιστολή του Κλήμη. Το ότι συμπεριλήφθηκαν αυτά τα έργα μαζί με τα βιβλικά κείμενα στους κώδικες, δείχνει ίσως πως τους αναγνωριζόταν κάποιος βαθμός κανονικότητας...” F.F. Bruce, “The New Testament Texts”

“Στην προσπάθεια να στηριχθεί η Εκκλησία και να διαφυλαχθεί η πίστη της από νοθεύσεις και παραχαράξεις σημαντική υπήρξε η συμβολή των εκκλησιαστικών συγγραφέων οι οποίοι είναι γνωστοί με το συλλογικό όνομα ‘Αποστολικοί Πατέρες’...μερικοί απ’αυτούς είχαν προσωπικά γνωρίσει τους αποστόλους ή τους άμεσους μαθητές τους, ενώ όλων τα συγγράμματα απηχούν την αποστολική διδασκαλία και εκφράζουν το ήθος και τον ενθουσιασμό της νεανικής εκκλησίας...Η μελέτη των Αποστολικών Πατέρων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα κείμενα αυτά με την πολυμορφία πού τα χαρακτηρίζει (ορισμένα είναι ποιμαντικές επιστολές, άλλα έχουν περισσότερο διδακτικό και θεολογικό χαρακτήρα, σ’ άλλα πάλι είναι έντονο το προφητικό στοιχείο...), δίνουν ικανοποιητική εικόνα τόσο της βαθύτερης συνοχής της Αποστολικής Εκκλησίας, όσο και των προβλημάτων της, τα οποία κυρίως προήρχοντο από εσωτερικές διαιρέσεις, από τους διωγμούς και από την σύγκρουση μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας, του Ιουδαϊσμού και της Ελληνικής θεολογίας και νοοτροπίας.» Κ.Σκοτέρη, “Ιστορία των δογμάτων”, σ. 163-164

Τα έργα αυτά παρουσιάζουν εξάρτηση κυρίως από την Παλαιά αλλά και την Καινή Διαθήκη.

Σκοπό δεν είχαν να εκθέσουν ή να αναλύσουν το Χριστιανικό πιστεύω -αν και σαφώς περιλαμβάνουν στοιχεία της Αποστολικής Διδαχής, Πρακτικής και Νοοτροπίας- αλλά να λύσουν προβλήματα που παρουσιάστηκαν μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας, να καταπολεμήσουν ψευτο-διδασκαλίες (Ιουδαϊζοντες Χριστιανούς και μια πληθώρα απο Γνωστικίζουσες/Δοκητικές ομάδες) και ψευδο-προφήτες, να θεραπεύσουν σχίσματα, και να στηρίξουν και προφυλάξουν την ενότητα του σώματος της Εκκλησίας. Η Εκκλησία, τονίζουν, είναι “μία, αγία, καθολική (παγκόσμια) και αποστολική”, και μολονότι υπάρχουν διαφωνίες και προβλήματα, δεν υπάρχουν ίχνη πάλης, διάσπασης ή έντασης μέσα στην αληθινή εκκλησία της οποίας κύριο χαρακτηριστικό είναι η ομόνοια. (ΙΩΑΝ., 13[ΙΓ]:35)

Για τους ανωτέρω λόγους το σχίσμα θεωρείται «βδέλυγμα» (1 Κλημ., 2:6), το οποίο θέτει κάποιον έξω από τη χάρη και τελικά εκτός της σωτηρίας.

Ως προς το δόγμα βέβαια δεν υπάρχει συστηματική ανάπτυξη προ Νικαϊκής θεολογίας. [ο Πατέρας είναι το κέντρο και ενεργεί με το Λόγο Του και το Πνεύμα Του. - Subordination- και οι όροι “ομοούσιος”, “εκπορευτόν”, κ.α. για τους οποίους έγιναν ακόμη και πόλεμοι τα επόμενα χρόνια απουσιάζουν παντελώς, ο Ιησούς Χριστός ως ενωμένος με τον Πατέρα, είναι ο Λόγος του Θεού, ο Θεός Λόγος: Κλήμεντος Β' 1:1, Ιγν., Εφ., 1:1, Ιγν., Μαγν., 7:2, Ιγν., Εφ., 9:3 σε σχέση με 1 ΤΙΜ., 3:16, Κλήμεντος Β' 14:4]. Απο την άλλη πλευρά όμως πολυτιμότες πληροφορίες για την διοργάνωση, διοίκηση και λατρεία της πρώτης Εκκλησίας είναι διάσπαρτες.

Η σωτηρία δια πίστεως, η ανάγκη της απόδειξης της δια καλών έργων τα οποία έτσι αποκτούν κατά μέρος σωτηριολογική αξία, η εγκράτεια, το ταπεινό φρόνημα, ο δεύτερος γάμος, το βάπτισμα στο νερό, τα καθήκοντα των επισκόπων - πρεσβυτέρων - διακόνων, η Θεία ευχαριστία, είναι μόνο λίγα απο τα θέματα του πλούτου που ακολουθεί στις επόμενες σελίδες.

Στο σύνολο τους διασαφνίζουν, ότι η χάρη δεν είναι μια ευκαιρία για ελευθεριότητα αλλά μία νέα αρχή για υπακοή και εφαρμογή των εντολών του Χριστού.

Γι' αυτό στους Αποστολικούς Πατέρες υπάρχει μία τάση προς την πράξη και όχι την θεολογία και την ασύδοτη ερμηνειολογία των ύστερων χρόνων.

Τα κείμενα αυτά, επιπλέον, έχουν έκδηλο εσχατολογικό χαρακτήρα. Η Εκκλησία περίμενε τον Κύριο της. Η Δευτέρα παρουσία όπως στην Καινή Διαθήκη, έτσι και στους Αποστολικούς Πατέρες είναι ένα γεγονός αναντίρρητο και επικείμενο αλλά πάντοτε άδηλο. Βέβαια ο Κύριος έδωσε “σημεία” πρίν έλθει, στον δε Ποιμένα Οραση 3:8-9, γίνεται η πρώτη επεξήγηση και υπέρβαση της καθυστέρησης.

Ο Μωσαϊκός Νόμος και η Ιουδαϊκή λατρεία δεν καταδικάζονται ως κάτι το παρειακό αλλά αποδεικνύονται ανεπαρκή για τη σωτηρία και την τελείωση του ανθρώπου, γι' αυτό χρήζουν επανερμηνείας. Το τέλος της λατρείας του Ναού με την καταστροφή της Ιερουσαλήμ το 70 μ.Χ. παγίωσε οριστικά την θέση αυτή αφού πλέον ο Θεός πασίδηλα αποδοκίμασε την Ιουδαϊκή λατρεία και εκπληρώθηκε η προειδοποίηση του Χριστού ότι η βασιλεία «...αρθήσεται αφ' υμών..και δοθήσεται έθνει ποιοούντι τους καρπούς...» (ΜΑΤΘ., 21: 43-ΚΜΝ)

Ολόκληρη η Παλαιά Διαθήκη -που χρησιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό και με μεγάλο σεβασμό- γίνεται πλέον ένας τύπος όπου κάθε τι το οποίο λέγεται ή πράττεται εκεί έχει το πλήρες νόημά του στη Διδασκαλία, την Πρακτική και τη Νοοτροπία της Καινής Διαθήκης. Βέβαια, η “αναγωγή” της Παλαιάς Διαθήκης στην Καινή, επιχειρήθηκε πρώτα εκτενώς στην προς Εβραίους επιστολή, την συνέχισε ο Κλήμης Α' επικαλούμενος την Λευιτική διάταξη για να τονίσει την ανάγκη τάξης μέσα στην εκκλησία και διεξοδικά την αναλύει η Ομιλία προς Κορινθίους και ακόμη ειδικότερα η Επιστολή Βαρνάβα.

Τα έργα αυτά γενικά μοιάζουν στη μορφή και το περιεχόμενο με τις επιστολές του Παύλου, εκτός βέβαια από το αποκαλυπτικό έργο του Ερμά που μοιάζει με την Αποκάλυψη. **Εν τούτοις δεν είναι δυνατόν να συγκριθούν με το μεγαλείο της Καινής Διαθήκης, με τη βεβαιότητα, την σαφήνεια και την αυθεντία της.**

Οι συγγραφείς των κειμένων της Καινής Διαθήκης είναι *Doctores*, ενώ όλοι οι άλλοι αρχίζοντας από τον Κλήμη Α' Ρώμης μέχρι και σήμερα είναι *Expositores*.

Έτσι, επειδή τα κείμενα των Αποστολικών Πατέρων είναι τόσο κοντά στα Καινοδιαθηκικά κείμενα, συγκρινόμενα, δείχνουν ένα πολύ μικρότερο επίπεδο, μη φέροντα τη σφραγίδα της θεοπνευστίας. Παρουσιάζουν μια λιτότητα, απλότητα και ξηρότητα αλλά περιλαμβάνουν έναν αδιαμφισβήτητο πλούτο πνευματικότητας. Γι' αυτό, όπως ειπώθηκε, πολλά εκ των έργων των Αποστολικών Πατέρων για αιώνες θεωρήθηκαν ως “κανονικά” για πολλές εκκλησίες μαζί με τα βιβλία της Καινής Διαθήκης. Για παράδειγμα στην Ρώμη ο “Ποιμένας”, στην Κόρινθο ο “Κλήμης”, στην Αλεξάνδρεια ο “Βαρνάβας”. Για το λόγο αυτό, όπως ειπώθηκε, στον Σιναϊτικό κώδικα η Καινή Διαθήκη συνεχίζεται με έργα των Αποστολικών Πατέρων.

Όλα είναι γραμμένα στην Ελληνική όπως άλλωστε και η Καινή Διαθήκη, μερικά όμως μικρά τμηματά τους διασώθηκαν στην Λατινική και σε διάφορες αρχαίες γλώσσες. Στην παρούσα έκδοση η μετάφραση είναι σε παράλληλη στήλη με τις πρωτότυπες γλώσσες γιατί κάθε μετάφραση όσο επιτυχημένη και να είναι αφαιρεί την ομορφιά του πρωτοτύπου, διαταράσσει την αρμονία του και πολλάκις αθέλητα δημιουργεί κινδύνους παραποϊήσεως των πρωταρχικών εννοιών.

Οι Αποστολικοί Πατέρες, σε μεγάλο βαθμό, παραγνωρίστηκαν για πολλούς και διάφορους λόγους από την μετέπειτα εκκλησία και υποτιμήθηκαν συγκρινόμενοι με τους ύστερους Εκκλησιαστικούς Πατέρες του 4ου/5ου αιώνα.

‘Όμως κατά παράδοξο, τρόπο την εποχή της σύγκρουσης και της αναζήτησης για επιστροφή στις ρίζες του αρχικού νικηφόρου Χριστιανισμού που έλαβε χώρα τον 16ο μ.Χ. αιώνα κυριολεκτικά άρχισαν πάλι να μιλούν και αυτά που έλεγαν δεν άρεσαν σε πολλούς που είχαν νοθεύσει την αρχική πίστη...

“Ως προς δε την εποχή καθ’ ην...αι συγγραφαί ανεσύρθησαν εκ της λήθης, αὕτη υπήρξεν η εἰς τους χρόνους της Μεταρρυθμίσεως...Κατ’ αὐτήν οι μεν Διαμαρτυρόμενοι εν τη σπουδῇ ὅπως αποκαθάρουν την εκκλησιαστικὴν παράδοσιν παντός οθνείου στοιχείου και πάσης παρεισδυσάσης παπικῆς νοθεύσεως, οι δε Καθολικοί εν τη προσπαθείᾳ ὅπως ἀποδείξουν, ὅτι οὐδ’ ἐπ’ ἐλάχιστον εἶχον ἀπομακρυνθῆί της διδασκαλίας των ἀποστόλων, παραλλήλως προς την ἔρευναν της Καινῆς Διαθήκης ἐστράφησαν ἀμφοτέροι και εἰς την μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος μελέτην των συγγραφῶν των διαδεξαμένων τους ἀποστόλους ἀνδρῶν...”
Π. Τρεμπέλας, Εισαγωγή, “Οι Αποστολικοί Πατέρες”, Εκδ. Αστήρ-Αθήνα-1962

Τελειώνοντας: η σπουδὴ των Αποστολικῶν Πατέρων, παρέχει στον μελετητὴ **την βεβαίωση και ταυτόχρονα την ἀνάπαυση** ὅτι κατέχει την πίστη που “παράδόθηκε στους αγίους μια φορά για πάντα...” (ΙΟΥΔΑ 3), χωρίς τις προσμείξεις των εκκοσμικευμένων, των διαφόρων νεωτεριστῶν και των ποικιλλωνύμων αιρετικῶν. Η Αποστολικὴ Πίστη, Πρακτικὴ και Νοοτροπία διαγράφεται και επεξηγείται, ὅμως ὅπως και στη Καινὴ Διαθήκη, τα θέματα εἶναι διάσπαρατα και ἀσυστηματοποίητα.

(*1) Πνευματικοὶ “πατέρες” και διδάσκαλοι λέγονται συλλογικά οι ἄνδρες της ἀρχαίας Εκκλησίας (κυρίως ἐπίσκοποι, διδάσκαλοι και συγγραφεῖς) που διακρίθηκαν για την αγιότητα της ζωῆς τους, την ἀποτελεσματικὴ διαποίμανση τους, την ὀρθότητα της διδασκαλίας τους και την πνευματικὴ τους ζωῆ. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν θείες και ἄρρητες ἐμπειρίες και ἔκαναν θαύματα στο ὄνομα του Χριστοῦ, ἐνῷ ἄλλοι ἔζησαν ὅπως οι ἥρωες της πίστεως της *Προς Εβραίους* 11[1Α]:35-38. Χωρίζονται γενικά σε τρεῖς κατηγορίες, Αποστολικοί, Μεταποστολικοί και Εκκλησιαστικοὶ πατέρες.

“Ο ὅρος ‘πατρολογία’, ὅστις τόσον σκανδαλίζει, ὡς φαίνεται, τους ἐλευθερόφρονες θεολόγους της Δύσεως, εἶναι γέννημα προτεσταντικῆς εἰσηγήσεως και ἐφαρμογῆς.” Κ.Γ. Μπόνης, καθ. Παν. Αθηνῶν

Οι **Αποστολικοί Πατέρες** πολέμησαν τον Ιουδαϊσμό και τους Γνωστικούς. Οι **Μεταποστολικοί Πατέρες** πολέμησαν τους εἰδωλολάτρες. Οι **Εκκλησιαστικοὶ Πατέρες** πολέμησαν τους ἀδίστακτους και μανιακοὺς αιρετικούς, τους Χριστιανοὺς αυτοκράτορες που μόνο ‘χριστιανοί’ δὲν ἦταν και τους ἀποστάτες που κολάκευαν τους δυνάστες και τον ἀμαθὴ ἐκχριστιανισμένο ὄχλο με τα πάθη του.

Στους Πατέρες της Αρχαίας Εκκλησίας οφείλουμε την συγκρότηση του Κανόνα των Γραφῶν και την ὀρθὴ ἐρμηνεία του, ἐνῷ στη ζωῆ τους βλέπουμε την μίμηση του Χριστοῦ.

Μετὰ τον 5ο αἰώνα ἐκλείπουν οι ουσιαστικοί, οἰκουμενικῆς ἀποδοχῆς πατέρες καθὼς οι Δυτικοί, οι Ἀνατολικοὶ και οι προΧαλκηδόνιοι ἀπορρίπτουν οι μεν τους δε. “...προκειμένου περὶ της Αρχαίας Χριστιανικῆς Γραμματείας οι πάντες συμφωνοῦν ὅτι ο Δ’ αἰὼν ἀποτελεῖ ὀροθέσιον μεταξύ της παλαιοχριστιανικῆς ἐποχῆς και της κατ’ ἐξοχὴν μεσαιωνικῆς ταύτης...” Κ. Γ. Μπόνης, “Εισαγωγή εἰς την Αρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν”, Αθήνα-1974, σ. 11.

(*2) Στον 1ο κύκλο ἀνήκουν οι “δῶδεκα” (1 ΚΟΡ., 15[1Ε]:5), στον 2ο κύκλο οι “ἐβδομήκοντα” ἀπόστολοι κατὰ τον Ι. Χρυσόστομο, στον 3ο κύκλο οι Παῦλος και Βαρνάβας, οι ἀδελφὸθεοι Ιάκωβος και Ιούδας, ο Ιουιάν κ.α., στον 4ο κύκλο οι Ἀπολλῶ, Τίτος, Λουκάς, Μάρκος, Τιμόθεος, κ.α., στον 5ο κύκλο ἔχουμε τους ἀποστόλους που ἀναφέρουν οι Ερμάς, Βαρνάβας, και η Διδαχὴ. Ο συγγραφέας της *Προς Διόγνητον* ἐπιστολῆς στο 150 μ.Χ. ἀποκαλεῖ ἐαυτὸν “μαθητὴ των ἀποστόλων”...

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1-Επιστολή Κλήμη Α' Ρώμης (98 μ.Χ.).....σ. 17
- 2-Ομιλία προς Κορινθίους (105 μ.Χ.).....σ. 75
- 3-Διδαχή των αποστόλων (70-110 μ.Χ.)....σ. 97
- 4-Επτά επιστολές Ιγνατίου (112 μ.Χ.).....σ. 119
- 5-Επιστολή Βαρνάβα (120 μ.Χ.).....σ. 181
- 6-Ποιμήν του Ερμά (125 μ.Χ.).....σ. 219
- 7-Απολογία Αριστείδου (126 μ.Χ.).....σ. 359
- 8-Πολύκαρπου προς Φιλιππησίους (135 μ.Χ.) σ. 381
- 9-Παπίας Ιεραπόλεως (140 μ.Χ.)σ. 395
- 10-Λόγια των 'πρεσβυτέρων'σ. 403

Παράρτημα Α'

Παράρτημα Β’

Πλήρες Εννοιολογικό Ευρετήριο.....σ. 1

Παράρτημα Γ’

I-Λεξικό ‘Όρων και Ονομάτων.....σ. 103

II-Ευρετήριο κύριων ονομάτων και τόπων...σ. 109

III-Πλήρες Αγιογραφικό ταμείο.....σ. 113

IV-Μεταποστολικοί Πατέρες και Απολογητές...σ. 117

V-Εκκλησιαστικοί Πατέρες και Συγγραφείς...σ. 127

VI - Ιστορικός Χριστιανισμός...σ. 129

VII-Παγκόσμιος Χάρτης Αποστολικής Εκκλησίας..σ.143

VIII - Ο Κανόνας της Καινής Διαθήκης και οι
Αποστολικοί Πατέρες...σ. 147

IX- Ο J. -P. Migne και η Πατρολογία του...σ. 151